

Samhällsfarlig asocialitet

År 1960 tillsattes en utredningsman, byråchefen i socialstyrelsen Sven-Hugo Ryman, för att biträda vid utredning rörande ny lösdrivarlag. Uppdraget har slutförts och betänkande överlämnats i maj 1962.¹⁾ Under utredningsarbetet har särskild uppmärksamhet ägnats åt de asociala och möjligheterna att inom lösdrivarlagens ram komma till rätta med asocialiteten som samhällsproblem, särskilt den i storstäderna. Betänkandet som rubricerats "Samhällsfarlig asocialitet" har genom remiss blivit föremål för yttrande bl. a. av Svenska Psykiatriska Föreningen, vars sekreterare är socialläkare Bo Nilsson, Stockholm. Yttrandet redovisas här nedan i lätt anpassad form.

Betänkandet behandlar problemet, vad man skall ta sig till med sådana samhällsfarligt asociala personer, vilkas tidigare beteende och aktuella tillstånd icke ger anledning till ingripande enligt sinnessjuklag, nykterhetsvårdslag, barnavårdslag etc. Resonemangsvis påvisas, att en grupp av dylika personer, "restklientelet", existerar men intet försök göres att ens ungefärligt uppskatta dess storlek. För att samhället om man avskaffar den nuvarande, antikverade lösdrivarlagen, inte skall skadas av detta klientel, föreslås en ny lag med samhällsskyddet som helt dominerande motiv. Då man vill tillgodogöra sig den i länsstyrelserna samlade erfarenheten i vårdfrågor samt då svårigheter antas kunna uppstå, att få inför domstol bärkraftiga bevis för att i visst fall samhällsfarlig asocialitet föreligger, föreslås att beslutanderätt om åtgärder enligt lagen skall förläggas till länsstyrelserna.

Psykiatriska Föreningen framhåller den utomordentliga vikten av att olika vårdområden upp-
rustas så att restklientelet blir så litet som möjligt. Det skulle vara ett ödesdigert misstag, om man vid planeringen av erforderliga samhälls-
åtgärder utgick ifrån, att förhållandena och re-

sultaten inom mentalsjukvård, nykterhetsvård, barnavård etc. nu är optimala. Tvärtom kan det inte nog understrykas, att den successivt fortgående kvalitativa förbättringen och den kvantitativa utbyggnaden inom vårdområdena medför, att färre personer tillföres restklientelet. Metodologiska och materiella förbättringar måste ges hög prioritet i konkurrensen om begränsade samhällsresurser. Det nuvarande restklientelet kan fungera som pådrivare i utvecklingen. Många av de nuvarande "samhällsfarligt asociala" är illustrativa exempel på mänskliga tragedier, som varit onödiga, om kvalitén och omfattningen av tillgängliga vårdresurser varit bättre. Att nu ta omhand dem på slutan anstalt kan vara nödvändigt ur samhällsskyddssynpunkt men måste ske på stränga och klara indikationer. Det får aldrig i någon mån ske därför, att man tröttnar på dem och provoceras av dem i deras egenskap av påminnelse om terapeutiska misslyckanden. Som sådana kan de som sagt snarare göra en viss nytta i frihet, nämligen om de stimulerar till ökad takt i vårdresursernas förbättring.

Då man framhåller vårdresursernas förbättring som den viktigaste åtgärden för att nyrekryteringen till det så kallade restklientelet successivt skall minska, skulle nödiga anvisningar svälja till en exposé över aktuella behov av förbättringar. Föreningen inskränker sig dock till att ta upp en enda punkt för att komplettera vissa synpunkter, som på föreningens tillskyndan anförs i Sveriges Läkarförbunds remissvar på nykterhetsvårdsutredningens betänkande (SOU 1961:58).

Åtskilliga gånger under senare år har i den offentliga debatten påpekats att för alkoholsjuka bör inrättas genuina behandlingsorgan, helt inriktade på behandling och till ingen del på tvångsåtgärder. Det väsentliga handicap, som anmälningsskyldigheten för läkare utgör beträffande alkoholsjuka patienter, som tillfälligt icke följer behandlingsföreskrifterna, har särskilt

1) Betänkande SOU 1962:22.

framhållits. Man har därmed åsyftat en framgångsrik behandling för ett i åtminstone någon mån insiktsfullt klientel av alkoholsjuka. Även när det gäller de insiktslösa, icke behandlingsbara alkoholsjuka synes det ytterst sannolikt, att ett särskiljande av behandlings- och samhällsskyddsfunktionerna, ett hänförande av dessa funktioner till olika organ, skulle vara ändamålsenligt. Som det nu är spanner de kommunala nykterhetsnämndernas verksamhet över ett synnerligen vitt fält. Dels skall man kunna vara rent hjälpande och behandlande, dels skall man kunna — t. ex. om ett behandlingsförsök inte går bra — ta till tvångsåtgärder av stigande svårighetsgrad ända till och med ett frihetsberövande på anstalt. Den nutida orienteringen bland nykterhetsvårdare innebär en strävan att behandla och hjälpa. Man upplever det ofta som ett beklagligt, terapeutiskt misslyckande när man för samhällsskyddets skull måste tillgripa tvångsåtgärder. Om behandling respektive samhällsskydd handhades av skilda organ skulle den terapeutiska atmosfären inom behandlingsorganet bli avsevärt mycket mer gynnsam än nu, då nykterhetsvårdarens maktposition och det potentiella hotet om tvångsåtgärder ofta snedvrider den terapeutiska kontakten. Detta kan sägas mycket mer utförligt, men i här föreliggande sammanhang är det av större intresse, att sannolikt även samhällsskyddet skulle fungera bättre, om det handhades av ett fristående organ. Att verka för samhällsskydd är otvivelaktigt en helt legitim uppgift. Poliser får utbildning till sin viktiga uppgift och utför den med glädje och yrkesstolthet. Likaväl borde vissa befattningshavare med erfarenhet av nykterhetsvård kunna få specialisera sig på tvångsingripanden mot terapiresistenta alkoholsjuka och uppleva, att deras uppgift är viktig för samhället, för den alkoholsjukes ofta svårt plågade anhöriga etc. Man skulle inte då så ofta som nu få erfara, att tvångsingripanden mot alkoholsjuka på ett tragiskt sätt upplevs som svåra terapeutiska misslyckanden av vederbörande nykterhetsvårdare, och att detta vållar alltför lång tvekan även i grava fall. Psykiatriska föreningen anser att ett

klart särskiljande till olika organ av den behandlande och den samhällsskyddande funktionen inom nykterhetsvården, skulle på ett avgörande sätt minska den nuvarande storleken av det så kallade restklientelet. Det finns en betydande grupp alkoholsjuka, som genom att nykterhetsvårdsorganen nu — berömvärt nog mot bakgrunden av nuvarande nykterhetsvårdslag — är inriktade på behandling, undandrar sig tvångsåtgärder, för vilka indikation enligt nykterhetsvårdslagen dock föreligger.

Bland de psykiatriskt sakkunniga har under den aktuella diskussionen om de alkoholskadade från flera håll motiverade invändningar uttalats mot behovet av en särlagstiftning i fråga om samhällsfarligt asociala, om en adekvat utbyggnad av medicinska och sociala vårdresurser kom till stånd. Härvid har utöver betydelsen av de klassiska vårdområdena framhållits vikten av en god bostadsförsörjning, betydligt effektiviserad rehabiliteringsverksamhet, betydligt bättre tillgång på skyddade arbetsplatser etc. Det är ingalunda omöjligt, att den nämnda särlagstiftningen vid en dylik förbättring av samhällets totala resurser kommer att visa sig obehövlig. Synnerligen starka skäl talar dock för ett omedelbart avskaffande av den sönderkritiserade lösdrivarlagen. Tvivelsutan förekommer de facto det restklientel som utredningsmannen talar om. Då det icke kommer att försvinna inom en nära framtid och då tvångsåtgärder enligt den nu föreslagna särlagstiftningen uttryckligen gjorts subsidiära till vårdingripanden, synes övervägande skäl tala för att en speciell lag, i stor utsträckning enligt utredningsmannens förslag, stiftas för att möjliggöra tvångsingripanden mot samhällsfarligt asociala. En från utredningsmannens klart avvikande uppfattning framföres dock i fråga om några väsentliga punkter.

Om särlagstiftningens primärt samhällsskyddande karaktär kan tvivel icke råda. Psykiatriska föreningen hänvisar här bl. a. till utredningsmannens uttalande: "Mot vuxna människor kan i allmänhet inte komma i fråga att tillgripa tvångsåtgärder, förrän asocialiteten blivit manifest och nått en grad av samhällsfarlighet som

motiverar ingripande från samhälleliga skyddssynpunkter”.

I anslutning härtill framhålles starkt betydelsen av klara indikationer för det samhälleliga tvångsingripandet mot individen, och dels betydelsen av att ingripandets karaktär av samhällsskydd ärligt redovisas.

I den första frågan är utredningsmannens principiella inställning helt klar och med förningens sammanfallande. På sidan 160 säger han: ”Endast genom att ange objektiva kriterier på den asociala livsföring, som bör få föranleda tvångsingripande kan man få garantier för att rättssäkerhetssynpunkterna bli vederbörligen tillgodosedda vid den prövning, som måste föregå ett beslut om omhändertagande.” När sedan utredningsmannen skall försöka ange dessa objektiva kriterier, ”långtifrån någon lätt uppgift”, vilket sker på sidorna 160 till 164, har denna uppgift visat sig alltför svår. Utredningsmannen försöker en uppräknig av olika beteenden (bettleri, snatteri, bondfångeri och andra bedrägliga beteenden, utpressning, falskspel, spritlangning och olaga narkotikahandel, prostitution och profiterande på prostitution samt parasiterande), vilka delvis redan nu är kriminaliserade, men för vilka utredningsmannen menar att straffen är avpassade för isolerade brott. Det väsentliga i detta sammanhang är icke varje enskilt beteende utan det faktum att de antas förekomma tillsammans med ”hela skalan av asociala beteenden”, varvid naturligtvis samhällsfarligheten blir större och därmed behovet av långvarigt omhändertagande ur samhällets synpunkt större. När utredningsmannen diskuterar varje enskild asocial beteendeform, återkommer han gång på gång till att den inte ensam behöver vara så samhällsfarlig, utan att det väsentliga är om den utgör ”ett led i en även på annat sätt påvisbar asocial livsföring av allvarlig natur”. I stället för att kunna ange bestämda kriterier på samhällsfarligt asocialt levnadssätt, får utredningsmannen således stödja sig på just det begrepp som skulle preciseras. Man kan uttrycka saken så, att ett asocialt levnadssätt anges vara samhällsfarligt om det är starkt uttalat. Man är så-

ledes mycket långt från objektiva kriterier. Tvärtom ges stort spelrum för subjektiv bedömning vid ställningstagande till de långtgående tvångsåtgärder, som här ifrågasättas skola kunna komma till stånd. Resonemanget på den här punkten avslutas dessutom i betänkandet på följande sätt:

”I de nu angivna typerna av asocialt beteende är den samhällsfarliga asocialitetens olika yttringar naturligtvis inte uttömda. De anförda exemplen torde emellertid belysa de allvarligaste och vanligaste formerna av sådan asocialitet, som måste föranleda ingripande från samhällets sida. Samtidigt kan de tjäna till vägledning vid bedömandet, huruvida i ett enskilt fall även andra yttringar av asocialitet bör få föranleda tvångsåtgärder”.

Psykiatrikerna finner därmed bekräftat, att det f. n. icke varit möjligt att ge beskrivningen av kriterier för ingripanden enligt den föreslagna lagen någon tillnärmelsevis tillfredsställande grad av stringens. Onekligen är det ett memento, att utredningsmannen finner sig föranlåten att — med mycket stor skärpa och på ett sätt som inte lämnar läsaren i tvivelsmål om allvaret i hans personliga övertygelse på den här punkten — försäkra att den föreslagna lagstiftningen inte skall gälla ”beteenden och attityder, vilka är asociala i den meningen, att de strider mot den av statsmakterna hävdade, eller eljest i samhället hävdvunnen uppfattning, men som bottnar i politisk, religiös eller ideell övertygelse”. ”I fråga om sådana handlingar och beteenden måste samhällsingripanden uteslutande få grundas på strafflagstiftningen”.

Då Psykiatriska Föreningen trots svårigheter att precisera vad som menas därmed utgår ifrån att det förekommer asocialt levnadssätt av sådan svårighetsgrad, att det måste betecknas som samhällsfarligt, finner föreningen det klokast, att dylikt asocialt levnadssätt kriminaliseras. Är ett beteende samhällsfarligt är det inte orimligt att beteckna det som ett brott. De skäl som i första hand dikterat föreningens ställningstagande är emellertid hänsyn till den allmänna rätts säkerheten, önskvärdheten av att man genom

prejudicerande utslag någorlunda snabbt skall få en fast praxis och hänsyn till den enskilde asociales reaktion på tvångsomhändertagandet. Att bli dömd av domstol efter att vid ett sedvanligt rättegångsförfarande ha bevisats ha fört ett som intolerabelt klart angivet levnadssätt är för den asociale något helt annat än att genom förhör vid länsstyrelse bli intagen för en "vårdtid", under vilken han skall "arbetstränas", och vilkens längd visserligen är maximerad till två år vad gäller vistelse på slutan anstalt, men som med försökspermissioner dessemellan kan utsträckas under flerdubbelt längre tid.

Utredningsmannen synes ha två huvudbetänkligheter mot att avgörandet hänskjuts till domstol. För det första anges på sidan 169 beträffande domstolarna "att de inte är lämpade för den särskilda prövning som i varje ärende måste göras beträffande frågan, huruvida inte åtgärd som står till buds inom angränsande vårdområden bör ges företräde framför tvångsåtgärd enligt den nya lagen". Denna invändning synes väga lätt jämfört med de skäl som talar för att prövningen skall ligga hos domstol. Enligt psykiatrisk erfarenhet skaffar sig domstolarna redan nu icke sällan genom personundersökningar, genom kontakt med olika socialvårdsorgan etc. expertbedömning om lämpligaste åtgärd i ett visst fall. Det händer icke sällan att man underlåter att utdöma ovillkorligt frihetsstraff, i stället utdömer ett villkorligt dylikt samt förordnar att fortsatta åtgärder med patienten skall vidtagas enligt nykterhetsvårdslagen, nämligen om man finner att den kriminalpolitiska behandlingen i första hand bör inriktas mot den tilltalades alkoholbesvär. Självfallet kan man förfara på analogt sätt mot en person som blivit åtalad för samhällsfarlig asocialitet enligt den tillämnade lagen, och där utredningen visar att vårdbehov t. ex. på grund av avancerat alkoholmissbruk föreligger.

Utredningsmannens andra betänklighet mot ett domstolsförfarande, nämligen att i de diskuterade fallen av förment samhällsfarlig asocialitet oöverstigliga bevisvärigheter många gånger uppträder, synes föreningen anmärkningsvärd.

Utredningsmannen tycks helt enkelt förutsätta att man genom att förlägga prövningen till administrativ instans, länsstyrelserna, skulle kunna tillåta sig långtgående tvångsingripanden mot misstänkta medborgare trots att tillfredsställande bevisning icke föreligger. Som ovan påpekats har indikationerna för tvångsingripande icke kunnat anges stringent. Svenska Psykiatriska Föreningen vill med största möjliga skärpa avstyrka denna kombination av slappa indikationer med ett beslutsförfarande, som icke fyller juridiska krav på bevisföring.

Kan man inte med nuvarande organisation och omfattning av polisväsendet få fram bärkraftiga bevis för att samhällsfarlig asocialitet föreligger, får man förstärka detta t. ex. genom att bygga upp särskilda avdelningar inom polisen, som får specialisera sig på denna utrednings- och övervakningsuppgift. Det bör icke få förekomma, att man på grund av en i och för sig lovlig strävan att oskadliggöra de samhällsfarligt asociala sätter sedvanliga rättssäkerhetsgarantier ur spel. Det finns icke större anledning för myndigheter och rättskaffens medborgare att gripas av ängslan över att en eller annan samhällsfarligt asocial slingrar sig undan, än att som nu är fallet många grövre brottslingar gör det. Och att detta sista sker beror ju bl. a. på att man även åt för grova brott skäligen misstänkta personer i en rättsstat ger betydande rättigheter, bl. a. bestående i att man icke dömer dem på blotta misstanken, utan först sedan brotten kunnat vederbörligen bevisas.

En annan fråga mot vilken kritik kan riktas, är diskussionen i betänkandet om utformningen av åtgärderna för de samhällsfarligt asociala på den slutna anstalt, dit de föres.

Om vårdåtgärder kan ifrågakomma, skall de som ovan påpekats enligt förslaget gå före tvångsåtgärder enligt den föreslagna särslagstiftningen. Motivet för denna är, som likaledes ovan påpekats, med berömvärd klarhet angivet som samhällsskydd. Självfallet bör enligt föreningens mening tvångsomhändertagande på slutan anstalt enligt den föreslagna lagen ske på vettigast möjliga sätt, bl. a. med utnyttjande av psykologisk

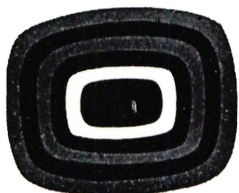
och psykiatrisk expertis, så att anstaltsskadorna kan hållas vid ett minimum och möjligen även en eller annan positiv förändring någon gång bli märkbar. På grundval av erfarenheter från annat vårdområde varnar mentalläkarna mot att i den offentliga diskussionen om en särslagstiftning för de samhällsfarligt asociala det suggere-
ras fram förväntningar om positiva vårdresultat genom ett tvångsomhändertagande av det terapiresistenta restklientelet. I och för sig är det vällovligt och sympatiskt att man tänker sig att göra så mycket som möjligt för de tvångsomhändertagna. Men man kan ställa till onödigt skada genom att påstå eller förvänta att internerna inte bara skall vara på grund av sin farlighet avförda ur samhället utan även må väl av interneringen tillsammans med andra likasinnade. På sidan 171 i utredningsbetänkandet talas om vad som krävs av *"behandlingen"* på anstalten för att denna skall "kunna bli framgångsrik", (vilket väl måste betyda att internen resocialiseras). Det talas om att "behandlingen får inskränkas till att huvudsakligen avse arbetsträning", och att denna träning skall leda till att "de intagna vänjer sig vid ordnat arbete". "Tiden för anstaltsvistelsen måste vara tillräckligt lång för att kunna ge arbetsträningen någon mera varaktig effekt". Om dylika uttalanden utbygges och får tjäna som instruktion för anstaltspersonalen är det fara värt, att denna kommer att sin plikt likmätigt tala mycket med de intagna om "vård", om att vårdtiden måste vara tillräckligt lång för att arbetsträningen skall bli framgångsrik etc. etc. Sådant skulle av de på grund av sin kvalificerade samhällsfarlighet tvångsomhändertagna med till visshet gränsande sannolikhet uppfattas som cyniskt hyckleri. Möjligen kan utrymme finnas för att åtminstone en och annan accepterar att han burit sig åt som en så kvalificerad drummel, att han måste sättas inom lås och bom en tid och att det då gäller att göra det bästa möjliga av anstaltstiden. Mot den bakgrunden kan möjligen en aning av kontakt, ett embryo till god terapeutisk atmosfär spira. Om de intagnas och personalens referenssystem ligger så vitt skilda från varandra, såsom ovan exemplifierades, när

personalen talar om vård, behandling och arbetsträning, då är risken överhängande att man får starka motsättningar mellan personal och interner, en starkt negativ terapeutisk atmosfär och en skärpning av de intagnas misstänksamhet och fientlighet mot samhället och dess företrädare. Från de statliga nykterhetsvårdsanstalter som arbetar med särskilt svårskött, ofta asocialt klientel, kan den erfarenheten hämtas att de intagna i allmänhet uppfattar interneringen som ett straff, möjligen som en begriplig skyddsåtgärd från samhällets sida gentemot deras intolerabla beteende, men att de är hänfullt oemottagliga för påståenden, att de får en efter sina individuella förhållanden avpassad, nyttig vård. Ofta hänvisar internen till mycket starka indicier på att det är *samhällsskydd* och icke *människovård* som skötes vid dessa anstalter, nämligen att vårdtiden praktiskt taget aldrig bestäms av den intagnas psykiska och somatiska tillstånd utan av anstalts-traditionens tumregler. Dessa anger en viss standardvårdtid för förstagångsintagna, viss, något längre tid för på olika premisser återintagna, viss förlängning vid brott mot anstaltsordningen etc. Om personalen på en sådan anstalt envetet har att fasthålla vid att "vårdsynpunkterna" har prioritet, upplever sig icke sällan internerna utlämnade till en samhällelig dubbelmoral. De är ofta mer samhällsfientliga vid anstaltsvistelsens slut än vid dess början. En dylik skadlig effekt av anstaltsvistelsen bör i görligaste mån undvikas vid tvångsomhändertagande enligt den föreslagna särslagstiftningen. Ett sätt att minska denna risk är att klart framhålla för de intagna, att motivet för interneringen är att skydda samhället.

Sammanfattningsvis tillstyrker Svenska Psykiatriska Föreningen beträffande betänkandet "Samhällsfarlig asocialitet",

att lösdrivarlagen ersättes med en särslagstiftning för ingripande mot samhällsfarligt asociala och föreslår

att metoderna för tvångsingripande enligt nykterhetsvårdslagen effektiveras genom att de be-

FRÅGOR FÖR DAGEN

"Hunger — miljoners sjukdom" Världshälsodagens motto 1963

Svält har inte förekommit i Europa sedan andra världskriget. Men bristsjukdomar uppträder alltså fortfarande i alla länder inte är lika välmående och eftersom fattigdom och okunnighet existerar även i de bäst ställda länderna, säger chefen för Världshälsorganisationens europeiska kontor, dr Paul J. J. van de Calseyde, i ett uttalande i anledning av Världshälsodagen den 7 april.

Engelska sjukan (rakitis) uppträder alltså i Europa helt enkelt därför att mödrarna inte vet hur man ger barnen en lämpligt sammansatt kost. Detsamma gäller skörbjugg och anemi som fortfarande lever kvar. Flera länder rapporterar fall av undernäring och bristsjukdomar, exempelvis proteinbrist, pellagra samt underskott av C-vitaminer och järn.

Världshälsodagen har i år temat "Hunger — miljoners sjukdom" och inriktas i första hand på utvecklingsländernas situation: hälften av jordens invånare får för litet att äta, beroende på att antingen kostens kvantitet eller kvalitet är otillräcklig.

Men också de mera avancerade länderna har sina näringsproblem. Lösningen när det gäller undernäring och felnäring ligger främst i upplysning och i utbildning av lärare, läkare och sköterskor.

Den andra sidan av saken: fetma. Om okunnighet delvis bär skulden

till bristsjukdomarna i Europa, vad skall man då säga om frosseri och bekvämlighet. Det är på detta vi måste skylla de talrika fall av övervikt som läkarna får ta itu med. De bidrar också till Europas svåraste sjukdomar: hjärt- och kärlsjukdomarna.

I länder med hög levnadsstandard är övervikten i dag den mest spridda kostsjukdomen och svarar för mera sjuklighet än vitaminbristsjukdomarna tillsammans. Det är särskilt anmärkningsvärt att övervikt hos barn och ungdomar blir allt vanligare i alla europeiska länder.

Fjärran österns försörjning oroar

Livsmedelssituationen i Fjärran Östern är oroande, säger generaldirektör R. B. Sen i FAO (FN:s livsmedels- och jordbruksorganisation) i anledning av en utredning

handlande och samhällsskyddande funktionerna anförtros åt skilda organ,

att rekvisiten för att samhällsfarlig asocialitet skall anses förligga anges klarare,

att beteendegruppen samhällsfarlig asocialitet kriminaliseras och att beslut om tvångsåtgärder enligt den föreslagna särslagstiftningen anförtros åt allmän domstol,

att anstaltsreglerna utformas så att de till ett minimum nedbringar skadeverkningarna av in-
terneringen för de enligt den nya lagen tvångsomhändertagna, bl. a. genom att samhällsskyddsmotivet bakom tvångsomhändertagandet klart anges.

Edesta lanthem och husmodersskola

(Huvudman: Stadsmissionen, Stockholm)

GER UTBILDNING TILL OMHÄNDER-
TAGNA FLICKOR MED ANPASS-
NINGSSVÄRIGHETER.

(Ålder 15—18 år)

Höstterminen börjar 1 augusti 1963.

Ansökningstiden utgår 15 juli 1963.

(Ett fåtal elever kan ev. beredas plats under pågående termin)

Hemmet är landstings- och statsunderstött.

Ytterligare upplysningar kan erhållas genom rektor tel. 0158/230 20.